

O'ZBEKİSTON
TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

UZBEKİSTAN LANGUAGE & CULTURE

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON: TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN: LANGUAGE AND CULTURE

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rincbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farxod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozenmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Üşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzularagi babs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiylar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoi Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyoziyeva, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva.

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navoi Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Samixon Ashirboyev, Janat Aymuhambet

Turkiy til strukturasi mahalliy ziyolilar talqinida.....6

Munavvara Qurbanova

Bolalar nutqiga xos illokutiv aktlarning semantik tasnifi.....18

Gulnoraxon Niyazova

Detektiv fantastikadagi pragmatik moslashuv.....32

Afag Gemberova, Gulgun Huseynli

Tilshunoslikda yangi fundamental tushuncha:

"Dunyoning til manzarasi.....56

Jumanazar O'rozov

Sud-tergov jarayoni bilan bog'liq yozma matnlarning identifikatsion
lingvistik belgilari xususida.....68

Sanjar Islomov

Milliy va anglosakson ilmiy kontekstlarida lingvokulturologiya.....83

Kamaraddin Davletov

Olamning hissiy-konseptual manzarasi, hissiyotlar va qo'rquv
konsepti.....106

Adabiyotshunoslik

Shahlo Hojiyeva

Sharq-u G'arb ma'rifatchilik adabiyotining uyg'unligi va o'ziga
xosligi.....120

Oynisa Hojiyeva

Ozbek - Türk Atasözlerinin Karşılaştırmalı Analizi.....138

CONTENT

Linguistics

Samikhan Ashirbaev, Janat Aymuhambet

Turkish Language Structure in the Interpretation of Local Intellectuals.6

Munavvara Kurbonova

Semantic classification of illocutionary acts Characteristic of Children's.....18

Gulnorakhon Niyazova

Pragmatic Adaptation in Detective Fiction.....32

Afag Gemberova, Gulgun Huseynli

A new Fundamental Concept in linguistics: "Language Landscape of the World".....56

Jumanazar Urozov

On the identification Marks of Manuscript Texts Relating to the Judicial Process.....68

Sanjar Islomov

Linguoculturology in National and Anglo-Saxon scientific contexts. Comparative analysis.....83

Kamaraddin Davletov

Emotional-conceptual picture of the world, emotions and the Concept of Fear.....106

Literature

Shahlo Hojiyeva

The Harmony and Uniqueness of the Literature of the East-West Enlightenment.....120

Oynisa Hojieva

Comparative Analysis of Uzbek - Turkish Proverbs.....138

Sud-tergov jarayoni bilan bog'liq yozma matnlarning identifikatsion lingvistik belgilari xususida

Jumanazar O'rozov¹

Abstrakt

Mazkur maqolada sud-tergov jarayoni bilan bog'liq qo'lyozma matnlarning identifikatsion belgilari tahlil qilingan. Xususan, muallifi noma'lum bo'lgan qo'lyozma matnlarni grammatik, leksik-semantik, stilistik xususiyatlari tahlil qilingan. Bugungi axborot olamida qo'lyozma matnning turli qismlarini tahlil qilish orqali matn muallifini aniqlash muammosi tobora ortib bormoqda. Hujjatni o'rganish uchun unga aloqador shaxslar haqida to'liq va ishonchli ma'lumotlar va uning yaratilishi, kompleks yondashuvdan foydalanish zarur. Shundan kelib chiqib, qo'lyozma matnlarni tadqiq qilishda umumiyligi va xususiy identifikatsion belgilarga bo'lib chiqish joizdir. Qo'lyozma matnlarni tadqiq qilishda muallifning psixologik holati, yoshi, kasb turi kabi turli ma'lumotlarni aniqlash imkoniyati birmuncha yuqori. Qo'lyozma matnlarning kriminalistik tadqiqotida yozma nutqning umumiyligi va maxsus belgilari ajralib turadi. Bu esa matn muallifining leksik, grammatik, uslubiy belgi-xususiyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini yuzaga keltiradi. Bu esa ekspertga muallif haqida umumiyligi jihatlarni ochishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: *lingvokriminalistika, identifikatsion belgi, anonim xatlar, grafalogik ekspertiza, yozma nutqning umumiyligi va xususiy belgilari.*

Kirish

Sud-tergov faoliyatida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarga lingvokriminalistik bilimlar orqali yechim topish, fakt va dalillarni asoslashda tilning o'rni g'oyatda yuqori. Sud-tergov jarayoniga aloqador matn bilan bog'liq bo'lgan har qanday ziddiyatli vaziyatlarni, xususan, anonim xatlar, ularda muallif individual belgilarini aniqlash, plagiatlik holatlarini baholash, shuningdek, savdo markalarini lingvistik jihatlariga ko'ra tahlil qilish lingvistik

¹ O'rozov Jumanazar Norqizilovich – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: jumanazarurazov1992@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9508-921X

Iqtibos uchun: O'rozov, J. N. 2024. "Sud-tergov jarayoni bilan bog'liq yozma matnlarning identifikatsion lingvistik belgilari xususida". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2: 68 – 87.

ekspertizaning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, qo'lyozma matnlarni tadqiq qilishda muallifning psixologik holati, yoshi, kasb turi kabi turli ma'lumotlarni aniqlash imkoniyati birmuncha yuqori. Qo'lyozma matnlarning kriminalistik tadqiqotida yozma nutqning umumiyligi va xususiy belgilari ajralib turadi. Bu esa matn muallifining leksik, grammatic, uslubiy belgi-xususiyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini yuzaga keltiradi. Bu esa ekspertga muallif haqida umumiyligi jihatlarni ochishga yordam beradi.

Ilmiy-nazariy qarashlar

Yozish mexanizmining o'ziga xos xususiyatlarini o'rGANISH qo'lyozmada sodir bo'ladigan o'zgarishlarning kelib chiqishi, hajmi va xarakterini o'rGANISHDA, uni aniq yozuvchilar tomonidan ongli ravishda o'zgartirish imkoniyatini baholash imkonini beradi. Idrok, xotira, ayniqsa, boshqa shaxsning qo'l yozuvi yoki imzosini taqlid qilish kabi holatlar bilan bevosita bog'liq.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, yozuv orqali "shaxsning rivojlanish darajasi, uning madaniyati, ba'zi bir kasbiy mahorat, moyillik, irodaviy fazilatlar, hissiy ta'sirchanligi, ba'zan, hatto, ijodkorlik, shuningdek, ruhiy me'yordan chetga chiqishi aniqlanadi. Ular qonunga bo'ysunuvchi fuqarolar va jinoyatchilarning qo'lyozuvlarini taqqoslashni shaxsning jinoiy yo'nalishini aniqlashda asosiy vosita deb bilishi bejiz emas" [Наджимов 2001].

XIX asr nemis tadqiqotchisi I.H.Groman esa qo'lyozma matnlari orqali "bo'yni, yoshni, ovozni, ko'z va sochlarning rangini va hattoki yonoqlarning qizarishini ham aniqlash mumkin" degan fikrni ilgari suradi [Xotamova 2021].

Yuqorida aytib o'tganimizdek, qo'lyozma matnlari bilan har xil deviant xulq-atvorni aniqlash mumkin, unga rus tadqiqotchisi V.N.Obrazsov: "Qotillarning qo'lyozmasi bosim zARBining kuchligi bilan iyeroglib yozuviga o'xshash bo'lishi mumkin", deb ta'kidlagan. U qat'iylik, ishonchni kuchaytirganda, hayajon va yozish tezligini egallaydi, chiziqlar uzunlikka yopishadi, so'zlar qo'shilmaydi. Harflar kerak bo'lgandan ancha kattaroq, ba'zan keraksiz darajada ulkan hajmga ega bo'ladi. Chiziqlar yo'nalishi bir tartibda bo'lmaydi [Лесовская 1977].

Mazkur tadqiqot ishi davomida jinoyatning surishtiruv-tergov ishlariga oid ko'plab hujjatlarini o'rganib chiqib, shunday xulosa keldikki, hozirgi kunda qo'lyozma matnlari vositasida matn muallifiga doir quyidagi ma'lumotlarni aniqlash kabi masalalar zamонавиy

tilshunoslik oldida turgan muhim vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda:

1. Qo'lyozma matnidan muallifining yoshini aniqlash;
2. Qo'lyozma matnidan muallifining jinsini aniqlash;
3. Qo'lyozma matnidan muallifining qaysi hududga mansubligini aniqlash.
4. Qo'lyozma matnidan muallifining kasbi va xarakter xususiyatlari aniqlash.

Bu o'rinda shuni alohida ta'kidlash kerakki, shu yo'naliishda lingvokriminalistikaga oid bir qancha tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jahon tilshunosligida, xususan, Yevropa va AQSHda yozuv xususiyatlari bilan bir qatorda, uning leksik-semantik, grammatik va uslubiy xususiyatlariga ham urg'u beriladi.

O'tgan asrning 70-yillaridan boshlab ushbu sohaga e'tibor kuchayib, buning natijasi o'laroq, matnni grafologik tahlil qilish uchun kompyuter dasturlari ishlab chiqila boshlandi. Bu esa grafologiyaning jamiyatdagi o'rni naqadar muhimligi va inson shaxsini, uning individual xususiyatlari aniqlashga xizmat qiluvchi asosiy vosita ekanligini ko'rsatadi.

O'zbek tilshunosligida esa yozuvga qarab inson shaxsini aniqlash bilan bog'liq ilmiy ishlar deyarli kam darajada. Bu esa, amaliyotda huquqni himoya qiluvchi mutaxassislarga katta qiyinchilik tug'dirmoqda.

Aytish mumkinki, bahsli matnni o'rganish jarayonida ekspert tomonidan aniqlangan yozma nutqning umumiyligi xususiyatlari va shubha qilingan shaxslarning yozuvlari namunalari muallifni qidirish doirasini toraytirish imkonini beradi. Matnnning ma'lum bir muallifini har xil ehtimollik darajasida va ba'zi hollarda, hatto kategorik shaklda hukm qilish uchun taqqoslangan qo'lyozmalarda yozma nutqning o'ziga xos xususiyatlari to'plamini aniqlash kerak. Har bir shaxs (muallif, ijrochi) uchun bu belgilar sifat jihatidan farq qiladi. Ular turli odamlarning qo'lyozmalarida doimiy leksik va grammatik xatolar ko'rinishida paydo bo'ladi [Homewood, Oleksow, Leaver 1998].

Leksik xatoliklarga quyidagilar kiradi: so'zlarning ma'nosi ni noto'g'ri tushunish tufayli noo'rin qo'llash, so'z boyligining kamligi sababli bir xil so'zlarni takrorlash, mazmuni aniqlanmaydigan ortiqcha, muqobil so'zlardan foydalanish, frazeologik birliklarni noto'g'ri ishlatish kabilalar.

Grammatik xatoliklarga quyidagilar kiradi: turli grammatik shakllarni noto'g'ri ishlatish, turli og'zaki shakllarni aralashtirish,

olmoshlarni noo'rin ishlatish gapning noaniq talqin qilinishiga olib keladi, kesim, ergash gap, qo'shma gaplarni noto'g'ri ishlatish; bevosita va bilvosita nutq shakllarini aralashtirish, so'z va iboralar ni o'tkazib yuborish, jumladagi noto'g'ri so'z tartibi hamda ayrim so'zlarni yozishda bir xil imlo xatolariga yo'l qo'yish, shuningdek, tinish belgilaring takroriy qo'llanilishi kabilar.

Lingvokriminalistik ekspertizaning sifatli o'tkazilishida uning identifikatsion belgilari juda muhim o'rinn tutadi. Ilmiy adabiyotlarda ushbu masalaga oid turlicha qarashlar mavjud. Jumladan, A.N.Baranov matnlarni tadqiq etishda quyidagi identifikatsion belgilarni qayd etib o'tadi:

- qo'lyozma matnning dinamik harakati belgisi (harakatning yo'nalganligi, belgilarning individualligi);
- fonetik (shu jumladan, fonologik va fonoskopik);
- morfologik;
- sintaktik belgisi [Баранов 2011].

Qo'yozma matnlar yoki ulardag'i alohida so'zlarning ma'nosini aniqlash, shuningdek, bir nechta matnlarni bir-biri bilan ma'no jihatidan solishtirish talab qilinadigan holatlarda semantik tahlil muhim o'rinn tutadi. Ekspertizaga yozma shakldagi matn (asl nussada yoki xomaki nusxada) taqdim etiladi. Bahsli matnda ma'lum bir ma'noning mavjudligini aniqlashda tilshunoslik fanining quyidagi fundamental qoidalariga asoslanadi: yozma matn (yoki uning bo'lagi - abzas, nuqta, gap, ibora) ma'nosida tuzilgan til birliklari – so'zlar, grammatik elementlar, sintaktik qu'rilmalarning mazmuni, og'zaki matnda esa intonatsiya konstruktchalari asosida shakllanadi. Umuman olganda, matnda ma'lum bir ma'noning bor yoki yo'qligini aniqlashda foydalilanildigan eng muhim ma'lumot manbalari so'z ma'nolarini ifodalovchi lug'atlar va grammatik shakllar, sintaktik va intonatsion tuzilmalar ning ma'nolarini ifodalovchi birliklar tashkil etadi.

Matndagi tahlil qilishda mutaxassis-tilshunoslari lug'at va grammatik til birliklari hamda ularning asosiy ma'nolarini belgilaydigan quyidagi muhim bir qoidani inobatga olishi zarur:

1. Matndagi so'zning ma'nosini faqat lug'atdagi so'zga berilgan ma'nonigina emas, balki berilgan matndagi so'z anglatayotgan obyekt yoki voqelik hodisasi haqidagi ma'lumotlarni ham o'z ichiga olgan bo'lishi mumkin. Bunda ma'lum bir so'z va uning ma'lum bir madaniyatga xos ma'nosini bilan bog'liq bo'lgan g'oyalar, baholashlarni ham hisobga olish zarur;
2. Gapning mazmuni so'z, grammatik morfemalar, sintaktik

va intonatsion konstruksiyalar ma'nolarining yig'indisigina emas, balki gapning kommunikativ o'zaro ta'sir tarkibida bajaradigan vazifasidir;

3. Matn ma'nosi uni tashkil etuvchi jumlalar ma'nolarining oddiy yig'indisi emas, chunki u izchil matndagi alohida gaplar, iboralar va so'zlar o'ttasida yuzaga keladigan semantik munosabatlarni (sabab, shartlilik, bir vaqtalik, ketma-ketlik, bog'lovchilar, so'z birikmalari) ham o'z ichiga olgan bo'lishi mumkin;

4. Ma'no, mazmun matnda aniq va yashirin shaklda bo'lishi mumkin.

Ta'kidlash lozimki, yuqorida aytilganlarning barchasini hisobga olgan holda, o'rganilayotgan matnda ma'lum bir ma'nining mavjudligi yoki yo'qligi aniqlanganda, ekspert ushbu matnda muhokama qilinadigan vaziyat haqida barcha zarur faktik ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak.

Matn muallifini aniqlash holatlarida

Bunda qo'lyozma matnning mazmunini tahlil qilish bilan uning muallifining alohida guruhga mansubligi masalasini hal qilib olish zarur bo'ladi. Masalan, hujjatdagi matn qaysi millat tilida yozilganligiga qarab muallifga nisbatan bu til ona tili yoki boshqa xorijiy til ekanligini aniqlash mumkin. Shundan kelib chiqib, matn muallifini aniqlash bo'yicha lingvokriminalistik tadqiq jarayoni quyidagi ikki bosqichdan iborat bo'ladi:

1. Ekspertizaga yuborilgan material bilan tanishib chiqib, qaror (ajrim)da belgilangan tadqiqot vazifasi, tekshiruv obyektlarining soni, sifati yetarli va yaroqli ekanligi aniqlanadi;

2. Tekshiriluvchi va namuna obyektlarning har biri alohida ko'zdan kechirilib tahlil qilinadi, ulardagi nutq xususiyatiga tegishli bo'lgan sifat belgilari: leksika, sintaksis, jumla tuzish va fikrni yozma shakllantirishning o'ziga xosligi aniqlanadi.

Qo'lyozma matnda mualliflar soni qancha bo'lsa, har birining xat namunalari alohida-alohida guruhga ajratilib, alohida qiyoslanib tadqiq etiladi. Solishtirib tekshirish natijasida ma'lum belgi-xususiyatlarining o'xshashligi yoki qarama-qarshilik holatlari asosida tegishli xulosalarning asoslari shakllanadi. Tekshiriluvchi muallifning identifikatsiyasi yoki uning ma'lum bir guruhga oidligi (ma'lumoti, saviyasi, mutaxassisligi va boshqa xususiyatlari) ga ko'ra baholanib xulosa qilinadi.

Yozma nutqning identifikatsion belgilari

Bugungi rivojlanayotgan axborot texnologiyalari olamida qo'lyozma matnning turli qismlarini tahlil qilish orqali matn muallifini aniqlash muammosi tobora ortib bormoqda. Hujjatni o'rganish uchun unga aloqador shaxslar haqida to'liq va ishonchli ma'lumotlar va uning yaratilishi, kompleks yondashuvdan foydalanish zarur.

Shundan kelib chiqib, qo'lyozma matnlarni tadqiq qilishda umumiyl va xususiy identifikatsion belgilarga bo'lib chiqish joizdir. Bular quyidagilardir:

Yozma nutqning umumiyl belgilari

Eng umumiyl belgi yozma nutqni bilish darajasi hisoblanadi. Fikrlarni bayon qilish, ularning mantiqiyligi, savodxonlik darajasi, bayon etish usuliga ko'ra yozma nutqni bilish darajasining uch darajasini ajratish mumkin: yuqori, o'rta va past.

Yozma nutqni bilishning yuqori darajasiga fikrlarni bayon etishning mantiqiy ketma-ketligi va fikrlarning chuqurligi, eruditsiya, yuqori so'z boyligi va yuqori darajadagi savodxonlik kiradi.

Yozma nutqni bilishning o'rta darajasi stilistik, leksik va grammatik ko'nikmalarin yetarlicha rivojlanmaganligi, asosiy fikrlarning mantiqiy ketma-ketligi va bayon etishning unchalik rivojlanmaganligi, fikrlarni bayon etishda kundalik so'zlashuv usulidan ko'proq foydalanish bilan ifodalanadi.

Yozma nutqni bilishning past darajasi mantiqiy ketma-ketlikning yo'qligi, fikrlarni to'la yoritib berolmaslik, so'z boyligining kamligi, past savodxonlik darajasi bilan ifodalanadi.

Yozma nutqni bilish darajasini ko'rsatkichi bo'lib, quyida uch turdag'i ko'nikmalarning rivojlanish darajasi hisoblanadi: grammatik, leksik va stilistik ko'nikmalar.

1. *Yozuv grammatik ko'nikmasining rivojlanish darajasi* muayyan bir tilda, yozuv qoidalarini egallaganlik darajasi bilan bog'liq. Grammatik ko'nikmalarning umumiyl darajasiga odamning qobiliyati, muktabda o'qitish metodikasi, ma'lumotining darajasi, umumiyl madaniyati ta'sir ko'rsatadi.

Grammatik ko'nikmalarning rivojlanish darajasi orfografik, punktuatsion va sintaktik xatolarning miqdori bilan aniqlanadi hamda yuqori, o'rtacha va past darajalarga bo'linadi.

Grammatik ko'nikmalarning yuqori rivojlanish darajasi, qo'lyozmaning hajmiga ko'ra quyidagilar bilan ifodalanadi:

- xatolarning yo'qligi;
- bir-ikki unchalik qo'pol bo'lмаган орфографик ёки пунктуацисион xатоларнинг мавжудлиги;
- bir-ikki sintaktik xatolarning mavjudligi.

Grammatik ko'nikmalarning o'rtacha rivojlanish darajasi qo'lyozmada quyidagilarning mavjud bo'lishi bilan ifoadalanadi:

- to'rttadan ko'p bo'lмаган qo'pol орфографик ёки пунктуацисион xатолар; ёки bo'lmasa uch-beshta орфографик ёки пунктуацисион xатолар;
- uch-besh sintaktik xatolar.

Grammatik ko'nikmalarning past rivojlanish darajasi qo'lyozmada oltita ёки undan ko'proq орфографик ёки пунктуацисион xатолар hamda olti ёки undan ko'proq sintaksik xatolar mavjud bo'lishi bilan ifodalanadi.

Qo'lyozmalardagi xatolarning turlari:

- орфографик - bosma harflar va so'zlarda harflarni yozish qoidalarining buzilishi;
- пунктуацисион - tinish begilarini ishlatish qoidalarining buzilishi
- синтаксик - ibora va gaplarni tuzish qoidalarining buzilishi.

Maktab o'quvchilarining yozma ishlarini baholash me'yorlaridan kelib chiqib, ommalashgan (aniq) yozuv qoidalarini buzish va tekshirish qiyin bo'lмаган xatolar qo'pol xatolar deb hisoblanadi.

Grammatik ko'nikmalarning rivojlanish darajasi odatda qo'lyozma muallifini emas, balki uning ijrochisini aniqlashda ishlatiladi.

2. *Yozuv leksik ko'nikmasining rivojlanish darajasi* – ya'ni odamning so'z boyligi. Har bir odam, butun umri davomida shakllanadigan va u yashab turgan ijtimoiy muhit, odamning madaniy va kasbiy darajasi, mutaxassisligi, yashash joyi va shu kabilarga bog'liq bo'ladi muayyan so'z boyligiga ega bo'ladi.

Har bir til ishlatish sohasiga ko'ra ikki guruhga ajraladi: umum ishlatiladigan so'zlar va cheklangan darajada ishlatiladigan so'zlar, ya'ni muayyan bir guruhdagi odamlar orasida ishlatiladigan so'zlar.

Odamning so'z boyligi keng (boy leksika) va cheklangan (kambag'al leksika) bo'lishi mumkin.

Leksikaning o'ziga xosligi cheklangan tarzda ishlatiladigan so'zlar bilan aniqlanadi:

- dialektizmlar – birorta mahalliy shevadan olingan so'zlar;
- professionalizmlar – birorta kasb bilan o'zaro birlashgan

jamoa tomonidan ishlataladigan so'zlar;

- argotizmlar – boshqalardan maxsus ma'nodagi so'zlari va iboralari bilan farq qiluvchi muayyan ijtimoiy guruh a'zolarining jargon so'zlari, iboralari va nutqi;
- vulgarizmlar – adabiy tilga xos bo'lмаган so'zlar;
- arxaizmlar – eskirgan, foydalanishdan chiqib ketgan so'zlar;
 - neologizmlar – nutqda yaqinda paydo bo'lgan va so'z boyligiga hali kiritilmagan so'zlar. Vaqt o'tishi bilan neologizmlar umumiylishtiladigan so'zlarga aylanib qoladi;
 - ekzotizmlar – xorijiy kelib chiqishga ega so'zlar;
 - varvarizmlar – xorijiy so'zlar; ekzotizmlardan birorta tilida (masalan, o'zbek tilida) aniq so'zlar mavjud bo'lgan tushunchalarini ifodalashi bilan farq qiladi. Qo'lyozmalarda varvarizmlar, qaysi tilga tegishli bo'lsa, shu tildagi harflar bilan yoziladi.
- frazeologizmlar – barqaror so'z birikmalari;
- parazit so'zlar – ma'no jihatdan keraksiz va maqsadsiz bir necha marta takrorlanadigan so'zlar.

3. *Yozuv stilistik ko'nikmasining rivojlanish darajasi* – ushbu belgi fikrlarni bayon qilish tili va yozma nutqning umumiylishtilishi bilan ifodalananadi.

Har bir millatning tili funksional stil (uslub)larga bo'linadi. Funksional uslublar quyidagilarga ajraladi: so'zlashuv-kundalik, rasmiy-ishga oid, ilmiy, ishlab chiqarish-texnik, publisistik uslublar.

Odam o'z milliy tili uslubining, o'zining individualligi, psixofiziologik xususiyatlari, jamoatchilik, mehnat va shaxsiy hayotiga ko'proq mos keladigan qismini ko'proq ishlataladi.

Individual uslub – bu har bir odamga xos bo'lgan yozma nutqning, muayyan til vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini aks ettiruvchi belgilari yig'indisidir. Har bir odamning individual uslubi quyidagi aniq belgilarni ifodalaydi:

1. Arxitektonika – yozma nutqning qo'lyozmadagi umumiylishtilishi, ya'ni mantiqiy ketma-ketlik, qo'lyozmaning barcha tarkibiy qism (kirish, asosiy qism va xulosa)lari orasidagi o'zaro bog'liqlik va o'zaro munosabat. Arxitektonika ko'nikmalarini o'z fikrlarini to'g'ri, tartib bilan va o'zaro bog'liqlikda bayon etish qobiliyati bilan namoyon bo'ladi. Ekspert xulosasida arxitektonikaning xususiyatlari quyidagicha ta'riflanadi: "fikrlar to'g'ri, mantiqiy va tartib bilan bayon qilingan".

2. Xatboshi (abzas)ning mavjudligi yoki yo'qligi yozuvning mazmunini ifodalaydi. Qo'lyozmada abzaslarning miqdori, abzasda-

gi gaplarning miqdori (abzas o'lchami), abzaslarni ajratib ko'rsatish usuli aniqlanadi.

3. Gaplarning uzunligi. Gaplarning uzunligi so'zlarning miqdoriga ko'ra aniqlanadi: kichik gap – oltitagacha so'z, o'rtacha gap – oltidan o'ttiztagacha so'z, katta gap – o'ttizdan ortiq so'zlar.

4. Gaplarning ko'p uchraydigan tipi. Gaplar tipiga ko'ra quyidagicha bo'lishi mumkin: soddalashtirilgan tuzilishli, oddiy tuzilishli (*oddiy darak gap*), murakkab tuzilishli (*ergash gapli qo'shma gap, bog'langan qo'shma gaplar*), murakkab konstruksiyalı (*kirish so'zlari hamda sifatdosh va ravishdoshlar ishtirokida tuzilgan qo'shma gaplar*).

5. Simvollar, qisqartirish usullari, tuzatishlarning mavjudligi. Simvollar – alohida so'z yoki so'z birikmalarini ifodalovchi shartli grafik belgilar.

Qisqartirishlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- qisqartma (abbreviatura)lar – so'zlarning birinchi harflaridan foydalanish (IIV, EKM);
- bo'g'inli – bo'g'inlar bo'yicha qisqartirish (profkom);
- qisqa so'zlar – birinchi so'z qisqartirilgan, ikkinchi so'z to'liq (pedinstitut, fotoreaktiv);
- mualliflik qisqartirilishi – qoidalarga belgilanmagan tarzda qisqartirish. Aynan shu kabi qisqartirishlar katta identifikatsion ahamiyatga ega bo'ladi.

Tuzatishlar harflarda, harflarning usti yoki ostida yoxud noto'g'ri yozilgan harf yoki so'zni chizib o'chirish ko'rinishida va hokazo bo'lishi mumkin.

6. Urg'u berish usullari, ya'ni muallifning fikricha, qo'l-yozmadagi asosiy fikr yoki so'zlarni ajratib ko'rsatish usullari:

- tagiga chizish (bir yoki ikkita chiziq bilan, boshqa rangdagi bo'yovchilar bilan);
- maxsus shrift bilan ajratish, harflarni orasini ochib yozish (razryadka);
- so'roq, undov belgilari, ko'p nuqtalar, qavslar va shu kabilarni ishlatish;
- harflarni qiylanish (og'ish)ining, alohida so'zdagi harflarning o'lchamini o'zgartirish.

Yozma nutqning xususiy belgilari

Har bir odam uchun ushbu belgilari o'ziga xos bo'ladi va o'zaro farq qiladi:

1. Muntazam takrorlanadigan (ikki yoki undan ko'p marta)

xatolar: grammatik (orfografik, punktuatsion, sintaksik) va leksik xatolar.

2. Mualliflik leksikasi – qo'lyozmada muayyan maxsus so'zlar: dialektizlar, professionalizmlar, argotizmlar va shu kabilardan foydalanish.

3. Urg'u berish ko'nikmalari – qo'lyozmadagi muntazam takrorlanadigan (ikki yoki ko'p marta) urg'u berish usullari.

4. Simvollar, qisqartirish usullari, tuzatishlardan foydalanish ko'nikmalari – muntazam takrorlanadigan (ikki yoki ko'p marta) simvollardan foydalanish, qisqartirish yoki tuzatish usullari.

Yozuv materiallarining hajmi ko'p bo'lsa, tadqiqotlarni yozma nutq belgilarini o'rganishdan boshlash lozim. Ushbu belgilar, qo'lyozma matnlarda odatda yozuv belgilar bilan birgalikda foydalaniladi, ammo yozma nutq belgilar bo'yicha identifikatsion masalalarni, ayniqsa, diagnostik masalalarni, ya'ni yozuv ijrochisining jismoniy, ruhiy holatini, uning yoshini, jinsini aniqlash mumkin bo'ladi. Ba'zida yozma nutq belgilar bo'yicha situatsion masalalarni ham hal etish – tekshirilayotgan qo'lyozma bajarilgan sharoitlarni aniqlash mumkin bo'ladi.

Tashqi va ichki omil

Qo'lyozma matnlar ekspertizasida, har bir element alohi-da rol o'ynaydi. Bu jarayonda nafaqat lingvistik bilimlarni amali-yotga tatbiq etish lozim, balki yozuv quroli va shart-sharoiti kabi masalalarga oydinlik kiritish uchun fizika yoki kimyoga oid bilimlarni ham qo'llash lozim. Bu esa, o'z navbatida, matn muallifini aniqlashga yordam beradi. Qo'lyozma matnlar yozilishida ikki asosiy omil muhim rol o'ynaydi. Biri inson omili bo'lsa, ikkinchisi tashqi omil sanaladi. Inson omili deganda, matn kim tomonidan yozilganligi, kim tomonidan buyurtma berilganligi, muallifning ijtimoiy-ruhiy holati kabilalar nazarda tutilsa, tashqi omillar atrof-muhit, iqlim sharoiti kabilarni ifodalashi mumkin. Umuman olganda, matn yozilishi jarayoniga insonning bilim darajasi, atrof-muhit, ijtimoiy munosabatlar, psixologik va kognitiv qobiliyatlar, jismoniy va ruhiy holat (charchoq, uyqusizlik, asabiylik, hayajon, shoshqaloqlik) o'z ta'sirini ko'rsatadi [Musulmonova 2021, 229]. Shu o'rinda aytish kerakki, har bir shaxs individual xususiyatga ega va uning yozuvi orqali yoshi, jinsi, pragmatik holati, jismoniy holati kabilalar ham aniqlanadi.

Bizning fikrimizcha, yozma matnlarning xilma-xilligi, mazmuniy rang-barangligiga qaramasdan, ularni o'rganish davomida quyidagi muhim vazifalar hal qilinadi:

1. Hujjatni ashyoviy dalil sifatida aniqlash va olib qo'yish faktini to'g'ri protsessual ro'yxatdan o'tkazish;
2. Hujjatning tavsifi, fotosurati va video, raqamli skanerlash;
3. Asosiy xususiyatlarni aniqlash (tanlash, baholash) hujjatning: uning turi (xususiy, rasmiy), maqsadi, kelib chiqishi, mansubligi, rekvizitlarning mavjudligi, hujjat shakli va mazmuni, tashqi ko'rinishi va holatiga muvofiqligi;
4. Harflarning joylashuv xususiyatlarini aniqlash (joylari butun matn yoki uning alohida qismlari);
5. Qo'lyozma matnlarning umumiy xususiyatlarini aniqlash.

Yozma matnlarni lingvokriminalistik ekspertiza qilish jarayonida sotsiolingvistik jihatdan yondashish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bir ijtimoiy guruhga mansub kishilarda takrorlanuvchi elementlar ko'p bo'ladi. Bu elementlar leksik qatlamda, sintaktik konstruksiyalarda namoyon bo'ladi.

Bu matn qismlaridagi harflarning shakli xususiyatlarini aniqlashdan boshlanadi. Shakli xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirib o'tish mumkin:

- satr hajmi va so'zlar oralig'i;
- yozuv dinamikasi: gorizontal, ko'tariluvchi, pasayuvchi, to'g'ri chiziqli, qavariq, pog'onali;
- tinish belgilari va tirening joylashuvi;
- harf elementlarining qo'llanilishi;
- harflar o'lchami (katta, o'rta, kichik va o'ta kichik shriftda yozilganligi).

Satr hajmi va so'zlar oralig'i ham muallif haqida muhim ma'lumot beradi. Odatda, tezlikda yozilgan matnlarda satr hajmi va so'zlar oralig'i ancha tig'iz joylashgan bo'ladi. Bu holat kishining markaziy nerv sistemasi bilan bog'liq ravishda ham amalga oshadi. Jahldor, g'azabi tez odamlar yozuvida so'zlar oralig'i juda qisqa va tig'iz bo'ladi. Kishining bilim darjasи, ijtimoiy muhit va tashqi omillar natijasida muayyan yozuv dinamikasi paydo bo'ladi.

Bundan tashqari, xatshunos olim L.Mixelning fikricha, lingvokriminalistik tadqiq jarayonida qo'lyozma matnlarning umumiy xususiyatlarini aniqlashda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim:

1. Yozuv tezligi, harakatlarning o'ziga xosligi va ularni muvofiqlashtirish orqali muallifning yozuvdan foydalanish qobiliyatini baholash;
2. Yozuvning sodda yoki murakkab elementlardan tuzilganligiga e'tibor qaratish. Ayrim yozuvlarda elementlar muallif

tomonidan murakkablashtiriladi. Biroq har qanday soxta elementlar aralashtirilgan matnda ham yozuv muallifining muayyan jihatini ko'rsatib beruvchi tabiiy belgilar saqlanib qoladi;

3. Matnda harakat yo'nalishi umumi shaklining to'g'ri, yumaloq, burchakli, yoysimon shaklda ekanligiga e'tibor qaratish;

4. Asosiy harakatlarning yo'nalish nuqtasini aniqlash. Ayrimlarda o'ng tarafga, boshqalarda chap tarafga, yoki yuqoriga harakatlangan yozuv shakli mavjud bo'ladi;

5. Yozuv hajmi katta (5 mm dan ortiq, o'rtacha – 2-5 mm, kichik – 2 mm dan kam) bosim (kuchli, o'rta va kuchsiz);

6. Harakatlarning nisbati, harakatlarning lokalizatsiya-si (harakat qayerdan boshlanib, qayerda tugashi, bosim kuchi va harakat tezligi);

7. So'zlarning chastotasi, bo'shliqning mavjudligi [Михель 1982, 25].

Bizning fikrimizcha, qo'lyozmaning umumi va alohida belgilarini tahlil qilish orqali qo'lyozma ijrochisining individual xususiyatlarini aniqlash mumkin.

Grafalogik ekspertiza

Tadqiq etilayotgan hujjat jinoyat ishini ochish uchun muhim vosita, ya'ni jinoyat sodir etilgan obyekt haqida ma'lumot berishi kerak (masalan, tuhmat mazmunidagi yozuv yoki terroristik harakatni sodir etganligi to'g'risida yolg'on xabar berilgan anonim yozuv); jinoiy hujumlar bilan bog'liq bo'lgan narsalar (masalan, muhim moliyaviy hujjalari); jinoyatni ochish va jinoiy ishning holatini aniqlash uchun vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan boshqa hujjalari (masalan, buxgalteriya hujjalari yordamida davlat byudjetiga soliqlarni to'lamaganlik faktlari). Grafologik ekspertiza natijalari jinoyat ishini ochishda va jinoyatchining shaxsiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, hujjat va qo'lyozma materiallarini o'rganishda quyidagilarga e'tibor qaratish kerak:

1. Noyob qog'oz turi yoki yozuv vositasi ishlatalganmi;
2. Qog'oz varag'ining ajratuvchi chizig'ining konfiguratsiyasi qanday? (kesilgan yoki teshilmaganligi);
3. Hujjatda boshqalarning jismoniy yoki yo'q qilingan izlari;
4. Hujjalar mustaqil qismlarining qandayligi;
5. So'zlarni ta'kidlash, alohida so'zlarni ajratib ko'rsatish, qo'shish usullari, qo'shimchalar, so'zlardagi xatolarni tuzatish.

Yuqorida ko'rsatilgan elementlarning barchasi lingvokrimi-

nalistikaning dastlabki jarayoni sanaladi. Bu jarayonda ekspert matn haqida tasavvurga ega bo'ladi. Matn xususida to'plangan ma'lumotlar asosida keyingi jarayonda yig'ilgan ma'lumotlar qiyoslanadi.

Umuman, mazkur tadqiqot ishi davomida lingvokriminalistik tadqiq belgilarini alohida o'rganib chiqib, qo'lyozma matnni lingvokriminalistik tadqiq qilishning umumi bosqichlarini quyidagi jadvalda ifodalashga harakat qildik:

1-jadval

Qo'lyozma matnni tahlil qilish bosqichlari

Matn bilan tanishish bosqichi	<p>Yozuv materiallarni tahlil qilish (yozuv qog'osi, siyoh, ruchkani o'rganish va tekshiruvdan o'tkazish)</p> <p>Qo'lyozma matnlarda belgilar dinamikasi (harfning og'ish burchagi, bosimi, harakat liniyasi)</p> <p>Qo'lyozma matnlarda jismoniy va uni yo'q qilishga oid izlar</p>
Matn mazmuni eksperti za bosqichi	<p>Matndagi qasddan qilingan o'zgarishlarni aniqlash (shaxs emotsiyalarining aralashuvi, dialektizm elementlarining atayin qo'llanilishi)</p> <p>Qo'lyozma matnida boshqalar yozuviga taqlid elementlari bor yoki yo'qligini aniqlash. Qo'lyozmaning ayol yoki erkak yozuvni ekanligini aniqlash</p> <p>Matnda qasddan o'zgartirilgan nutq birliklari mavjudligini aniqlash</p>
Matnning leksik xusu siyatlarini aniqlash bosqichi	Bahsli matndagi leksik birliklar qo'llanilish chastotasi hamda leksik-semantik jihatlarini tahlil qilish

Xulosa

Qo'lyozma matnlarni tahlil qilishda umumiyy va xususiy identifikatsion belgilar jarayonning izchil va samarali olib borilishiga yordam beradi. Avvalo, barcha anonim qo'lyozma matnlarda umumiyy va xususiy identifikatsion belgilar muhim o'rinn tutadi.

Bu jarayon birmuncha qiyin va ekspertdan bilim va mala-ka, tayyorgarlik va sinchkovlikni talab etadi. Ekspert har bir belgini diqqat markaziga qo'yishi va ular orasidan asosiy belgilarni ajratib olishi lozim. Bu anonim xatlarda hujjat muallifi tomon ekspertlarni yaqinlashtirishga yordam beradi.

Adabiyotlar

Баранов, А. Н. 2011. *Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика*: учеб. пособие. Москва: Флинта: Наука.

Homewood, S. L., Oleksow D. L., Leaver W. L. 1998. *Questioned Document*

Evidence. California: Lawyers. VIII-4.

- Лесовская, Т.В. 1977. *Особенности письма больных шизофренией:* Автoreф. дисс. ... канд. медиц. наук. Москва.
- Musulmonova, K. 2021. "Lingvistik ekspertiza tahlil bosqichlari mazmu-ni". *Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations*. Toshkent.
- Михель, Л. 1982. *Сравнительное исследование почерков*. Пер. Л.А. Филимоновой. Переводч. Группа КЮМО. Москва.
- Наджимов, О. 2001. *Как узнать характер человека по его подписи*: учебное пособие. Москва.
- Xotamova, G.S. 2021. "Lingvistik ekspertizada grafologiyaning roli". *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1 3: 300-306.

On the identification marks of manuscript texts relating to the judicial process

Jumanazar Urozov¹

Abstract

This article analyses the identification features of handwritten texts related to the judicial investigation process. In particular, the grammatical, lexical-semantic and stylistic features of handwritten texts whose author is unknown have been analysed. In today's world of developing information technologies, the problem of identifying the author of a text by analysing different parts of a handwritten text is increasing. In order to study the document, it is necessary to have complete and reliable information about the persons connected with it and its creation, and to use a comprehensive approach. For this reason, when researching manuscript texts, it is permissible to distinguish between general and private signs of identification. When studying handwritten texts, it is possible to determine various information, such as the author's psychological state, age and type of profession. The forensic examination of manuscripts distinguishes between general and special signs of written language. This makes it possible to determine and evaluate the lexical, grammatical and stylistic charac-

¹ Jumanazar N. Urozov – doctor of philosophy (PhD) in philological sciences, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Nav'i.

E-pochta: jumanazarurazov1992@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9508-921X

For citation: Urozov, J. N. 2024. "On the identification marks of manuscript texts relating to the judicial process". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 68 - 82.

teristics of the author of the text. This helps the expert to discover common aspects about the author.

Key words: *linguistic criminology, identification signs, anonymous letters, graphological expertise, general and specific signs of written language.*

References

- Baranov, A.N. 2011. *Lingvisticheskaya ekspertiza teksta: teoriya i praktika: ucheb. posobie*. Moskva: Flinta: Nauka.
- Homewood, S.L., Oleksow D.L., Leaver W.L. 1998. *Questioned Document Evidence*. California: Lawyers. VIII-4.
- Lesovskaya, T.V. 1977. *Osobennosti pisma bolnykh shizofreniey*: Avtoref. diss. ... kand. medis. nauk. Moskva.
- Musulmonova, K. 2021. "Lingvistik ekspertiza tahlil bosqichlari mazmuni". *Jamiyat va innovasiyalar – Obshestvo i innovastii – Society and innovations*. Toshkent.
- Mixel, L. 1982. *Sravnitelnoe issledovanie pocherkov*. Per. L.A. Filimonovoy. Perevodch. Gruppa KYuMO. Moskva.
- Nadjimov, O. 2001. *Kak uznat xarakter cheloveka po yego podpisi: uchebnoe posobie*. Moskva.
- Xotamova, G.S. 2021. "Lingvistik ekspertizada grafologiyaning roli". *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1 3: 300-306.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qilladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lif, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qollash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oraliq'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000-5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100-150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5-10 so'zdan kam bo'limgan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbliji, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlayha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami. (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yodda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yodda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimonini aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifini"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga saná turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbara havola matn ichida to'rtburchak qavsdasiga [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (:) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar bibliografiyada o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism, nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sурчашмалари*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. Kitobning nomi. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, Ganijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 347]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari, Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida. 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shakida nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzilli (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Маматов 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Schiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov. 2013. 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005 dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytiganidek...): odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bolsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'satilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*. January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi". UZA: *O'zbekiston Milliy axborot agentligi*. 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchil qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'satilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "The Chicago Manual of Style, 16th Edition" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle.org/> havo-lasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1) Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style, 16th Edition*.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year, pp. Price, ISBN: (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions),

Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the author-date system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. ("and others"):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. "Handbook on Canvassing for the Consulship." In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White, Vol. 2 of University of Chicago Readings in Western Civilization, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021, № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.

Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.06.2024-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasi.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.

"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.

Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.